

Vážení předsedové obou komor Parlamentu,
Vážení ústavní činitelé,
Dámy a pánové,

Zítra to bude třicet let, kdy byla přijata Ústava naší republiky, nejvyšší zákon naší země, který spolu s Listinou základních práv a svobod tvoří základní pilíř demokratického právního státu, ve kterém žijeme. Ústava vznikala za nelehké situace v podzimních měsících roku 1992, kdy se blížil rozpad společného československého státu. Slovenská národní rada přijala napřed 17. července Deklaraci samostatnosti a následně i slovenskou ústavu. Schylovalo se k rozdělení společného československého státu a oba národy směřovaly k samostatné státní existenci. Dnes není prostor pro hořekování nebo lítost, protože jak my, tak Slováci, jsme obstáli ve zkoušce času a představujeme země, které si jsou v evropském prostoru, nyní navíc zmítaném barbarskou válkou vyvolanou ruskou agresí, nejbližší. Obstála i Ústava naší republiky, jejíž třicáté jubileum si připomínáme. Nebudu se proto zabývat historickými okolnostmi vzniku Ústavy, protože ty už byly podrobně popsány, zmapovány a – k mé velké radosti – také demytizovány. Dřlo se podařilo – skutečnost, že jsme se zde mohli sejít, je toho živým důkazem. I když se nepočítám mezi tzv. otce Ústavy, uplynulých třicet let jsem s ní žil, dýchal, vstával i usínal. Jako místopředseda vlády pro legislativu, jako senátor, jako ministr spravedlnosti a především jako předseda Ústavního soudu. Za dobu její existence jsme se mohli přesvědčit o jejím významu pro udržení základních hodnot a směřování naší země. Vnímám ji jako sadař, který chodí okolo mladého stromku a denně se těší z jeho růstu, z toho jak zapouští kořeny, jak košatí a jaké nese plody. Někdo by mohl pozvednout obočí nad tím, jak může být 5.500 slov, tvořících naší Ústavu, nevysýchajícím zdrojem otázek, odpovědí a, úvah a sporů. Inu proto, že Ústava není digitální navigace, ale spíš kompas, který určuje základní hodnoty a ukazuje správným směrem.

Vím, že v prvních letech bylo snadné poukazovat na to, co mohlo být ústavně vyřešeno lépe. Aleccos na své naplnění ještě čekalo. Za pochodu se vytvářely vyšší územně správní celky, neměli jsme Senát, na správní soudnictví jsme dokonce čekali deset let. A také se muselo ústavní cestou umožnit přistoupení do Evropské unie. Do Ústavy přibyla – podle mého soudu ne příliš šťastně – přímá volba prezidenta. Přes to všechno zůstává základní zákon státu stabilním dokumentem, který prokázal své kvality.

Každý moderní stát, Českou republiku nevyjímaje, se musí ústavně opírat o tři základní pilíře. Jsou jimi demokracie, garance lidských práv a hodnoty právního státu. Tyto pilíře jsou v naší Ústavě pevně ukotveny a jejich stabilita nebyla narušena ani občasnými tektonickými otřesy ve společnosti. Zatím. Aby se to nestalo ani v budoucnu, obsahuje naše Ústava pomyslné jádro, tedy to nejdůležitější, co naši ústavnost a stát charakterizuje. Ve svém článku 9 odstavci 2 uvádí, že změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřipustná. Účelem tohoto ustanovení, někdy také nazývaného klauzule věčnosti, není zalítí Ústavy betonem, aby se už nemohlo změnit ani písmeno. Je to spíše pojistka nebo záchranná brzda, která se aktivuje při naklánění státu směrem ke zpochybnění základních demokratických principů a vlády práva. Jde o ústavní příkaz adresovaný všem orgánům a představitelům veřejné moci, aby kvůli vratké vůli aktuální většiny neměnili systém, který funguje a který je přechýlí. Historie nás poučila, že režimy, které si do základních dokumentů státu vetkly věčnost, nezměnitelnost a ideologickou nadřazenost, skončily rychle a neslavně. Asi proto neobsahuje Ústava České republiky katalog podstatných náležitostí demokratického právního státu, ale nechává otevřený pro jejich zpřesňování a vymežování. A je to dobře. Společenské vztahy se vyvíjejí a Ústava na ně dokáže pružně reagovat právě proto, že jí netvoří výčty a soupisy, ale pravidla a hodnoty.

Nejsem příznivcem častých ústavních změn. Rozumím samozřejmě tomu, že pro parlamentní většinu by někdy bylo snazší přizpůsobit Ústavu zvolenému řešení, než složitě vymýšlet řešení souladné s Ústavou. Ale ruku na srdce: je to tak správně? Čím méně se bude do Ústavy zasahovat, tím stabilnější a odolnější bude vůči politickým i populistickým tlakům. Příkladem takových tlaků je snaha doplnit do Ústavy co nejvíce různého „dobra“, které by navěky zůstalo vytesáno do kamene a přestalo být předmětem běžného politického diskurzu. Musíme ale rozlišovat „dobra“ podle horizontu jejich dlouhodobého působení. To, co se zdá hodné ústavního zakotvení dnes, může být zítra malicherné nebo kontraproduktivní. Skutečnost, že je nějaké „dobro“ důležité, diskutované a hodné ochrany ještě neznamená, že jej musíme bez široké diskuse a co nejrychleji zapsat do Ústavy.

V uplynulých třech dekadách jsem byl často svědkem povzdechů, co všechno v Ústavě mělo být napsáno a není. Že v ní chybí lhůty, výslovné povinnosti konat či nekonat, že se v ní nedočteme, co dělat, když ji někdo nerespektuje nebo překrucuje. Ale ono to tam všechno je, stačí číst s mírným odstupem, s pochopením a hlavně se zdravým rozumem. Ani Ústava však není všemocná – rozhodující je její život, to jak jí bude každý občan naší země vnímat a respektovat. Pokud má někdo touhu ohýbat realitu, ať už životní nebo právní, sebedrobnější

text mu v tom nezabrání. V tom mu mohou a musí bránit instituce, které to mají - tak říkajíc - v popisu práce. Moc zákonodárná, moc výkonná a moc soudní si nemají konkurovat, ale nemají se ani přátelsky plácet po ramenou. V optimálním ústavním modelu by měly spolupracovat, avšak s jistou mírou ostražitosti k činnosti druhých dvou. Ústavní systém brzd a vyvažování mocí byl kalibrován na to, aby se poplašné zvonky rozezněly vždy, když si někdo osobuje víc, než mu Ústava přiznává. Abychom zpozorněli, když někdo ohýbá své ústavní pravomoci anebo se pokouší vykládat Ústavu tak nepřirozeně, až ji vylamuje z kloubů. Představitelé všech tří mocí: poslanci, senátoři, soudci Ústavního soudu i prezident republiky slavnostně slibují při nástupu do funkce, že budou zachovávat a respektovat Ústavu. Věrnost tomuto slibu a oddanost Ústavě je podle mne důležitější, než všechna dobra, která by ještě bylo možné do Ústavy dopsat.

Inspirováni rakouským filozofem Hansem Kelsenem, vkládají už sto let státy do svých ústav speciálního strážce ústavnosti, tedy Ústavní soud. Ústavu samozřejmě musí chránit všechny orgány veřejné moci, ale ústavní soud je tím posledním v řadě. A za ním už je jenom zeď. Pokud se někomu zdá, že Ústavní soud je při ochraně ústavních hodnot přehnaně kritický nebo aktivistický, pak nepochopil, že to patří k jeho poslání – ústavní soudy tu nejsou od toho, aby byly se všemi zadobře, ale aby chránily ústavnost a občany před veřejnou mocí.

Ústavní soud je silná, ale současně křehká instituce. Svoji sílu - anebo křehkost – čerpá z morální integrity svých patnácti soudců a z respektu ostatních ústavních orgánů k základnímu zákonu státu.

Vážené dámy a pánové - na začátku svého vystoupení jsem použil přirovnání k sadaři, který s potěšením pozoruje zdraví mladého stromku. Nebylo to přesné. Po třiceti letech je už naše ústava pevným stromem, který dokáže přečkat lecjaký poryv větru. Už se o ni nemusíme bát, ale musíme ji stále pozorně sledovat. My všichni jsme tak trochu sadaři Ústavy. My všichni sklízíme její plody. A proto ji všichni musíme respektovat a chránit.

Děkuji Vám!